

Book Review “Transfroming Isan into Thai: Nation-State Ideology and the Political Consciousness of the Plateau People”

บทวิจารณ์หนังสือ “เปลี่ยนอีสานให้เป็น “ไทย”: อุดมการณ์รัฐชาติ

กับสำนึกการเมืองของคนที่ราบสูง”

Yingyot Boonchant

ยິงยศ บุญจันทร์

Faculty of Arts, Silpakorn University, Thailand

Reviewer

e-mail: boonchant_y@su.ac.th

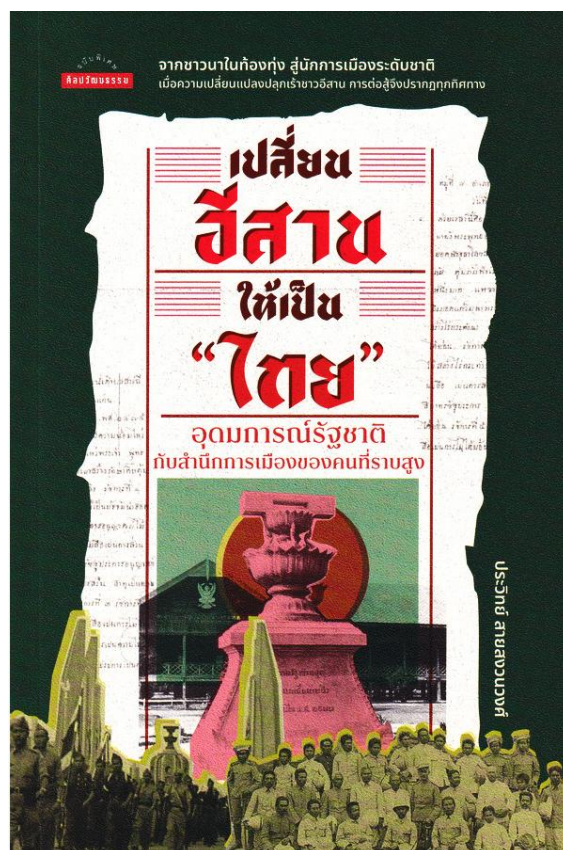
Received 26-03-2026

Revised 12-04-2026

Accepted 14-04-2026

How to Cite:

Boonchant, Y. (2026). Book Review “Transfroming Isan into Thai: Nation-State Ideology and the Political Consciousness of the Plateau People”. *Journal of Arts and Thai Studies*, 48(1), E6666 (1-4).

Saisanguanwong, P. (2025). *Plian Isan Hai Pen “Thai”: Udomkan Rat Chat Kap Samnuek Kanmueang Khong Khon Thi Rap Sung*. [Turning Isan into Thai: Nation-State Ideology and the Political Consciousness of the Plateau People]. Bangkok: Matichon. 360 pages.

เปลี่ยนอีสานให้เป็น “ไทย”: อุดมการณ์รัฐชาติกับสำนึกการเมืองของคนที่ราบสูง เป็นงานศึกษาประวัติศาสตร์การเมืองไทย และประวัติศาสตร์อีสานที่พิจารณากระบวนการก่อตัวและพัฒนาการการตื่นตัวทางการเมืองหรือ “สำนึกทางการเมือง” ของ “คนอีสาน” ภายใต้การบูรณาการของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ตลอดจนความต่อเนื่องของการสร้างรัฐภายหลังการเปลี่ยนแปลง การปกครอง พ.ศ. 2475 ผลงานของประวิทย์ สายสงวนวงศ์ พัฒนามาจากวิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา ประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ปีการศึกษา 2562 เรื่อง “พัฒนาการของการตื่นตัวทางการเมืองของชาวอีสาน พ.ศ. 2433-2489” ตีพิมพ์ครั้งแรกเมื่อเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2568 โดยสำนักพิมพ์มติชน

จุดเริ่มต้นก่อนจะเป็น เปลี่ยนอีสานให้เป็น “ไทย”: อุดมการณ์รัฐชาติกับสำนึกการเมืองของคนที่ราบสูง คือการตั้งคำถามของผู้เขียนต่อการตื่นตัวทางการเมืองของคนอีสานที่เห็นได้ชัดภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ว่าไม่อาจจะเกิดขึ้นจากปัจจัยร่วมสมัยเพียงอย่างเดียว แต่มีรากฐานของปัญหาและการตื่นตัวทางการเมืองที่สั่งสมมาเป็นเวลานาน ด้วยเหตุนี้ผู้เขียน

จึงชวนมองย้อนกลับไปพิจารณาตั้งแต่ทศวรรษ 2430 ซึ่งเป็นช่วงเวลาหัวเลี้ยวหัวต่อของการปฏิรูปการปกครองและการผนวกรวมพื้นที่ "อีสาน" ให้ปรากฏตัวในฐานะส่วนหนึ่งของรัฐไทยสมัยใหม่ จนถึงก่อนการรัฐประหารของฝ่ายอำนาจนิยมใน พ.ศ. 2490 เพื่อชี้ให้เห็นการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับท้องถิ่น ทั้งในระดับกลุ่มอำนาจท้องถิ่นเดิม พ่อค้าคหบดี ตลอดจนชาวบ้าน ซึ่งต่างต้องปรับตัวต่อระบบใหม่และเริ่มมีปฏิสัมพันธ์กับรัฐในเงื่อนไขที่แตกต่างจากเดิม การปรับตัวและปฏิสัมพันธ์ดังกล่าวกลายเป็นรากฐานของการเพาะบ่มสำนึกทางการเมือง ตลอดจนรูปแบบการเคลื่อนไหวทางการเมืองที่จะปรากฏเด่นชัดยิ่งขึ้นในระยะต่อมา

จากกรอบคำถามและช่วงเวลาศึกษานี้ ผู้เขียนจัดวางโครงสร้างเนื้อหาโดยเรียงลำดับพัฒนาการของการบูรณาการพื้นที่อีสาน ควบคู่กับการก่อตัวของสำนึกทางการเมืองอย่างเป็นลำดับ โดยแบ่งเนื้อหาออกเป็น 6 บท ได้แก่ บทที่ 1 แรกเคลื่อนไหวในอีสาน บทที่ 2 การบูรณาการ "พื้นที่อีสาน" ภายใต้ "รัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์" บทที่ 3 อีสานในห้วงเปลี่ยนผ่านก่อน พ.ศ. 2475 : ว่าด้วยโอกาสและการปรับตัวของชาวอีสานสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ บทที่ 4 การตื่นตัวทางการเมืองของชาวอีสาน พ.ศ. 2475-2483 : ภาพสะท้อนการปรับตัวภายใต้การบูรณาการรัฐ บทที่ 5 การกึก "กู่ชาติ" ในสงครามโลกครั้งที่ 2 : จุดบรรจบความรู้สึกนึกคิดทางการเมืองภายใต้สำนึกพลเมืองแห่งรัฐไทย และบทที่ 6 การตื่นตัวทางการเมืองของชาวอีสาน : การต่อสู้ที่จะยังดำเนินต่อไป

บทที่ 1 แรกเคลื่อนไหวในอีสาน เสนอกรอบการวิเคราะห์ที่มุ่งเชื่อมโยงการเคลื่อนไหวของมวลชนกับสถาบันการเมือง พร้อมย้ำว่าการตื่นตัวทางการเมืองของคนอีสานควรได้รับการพิจารณาในบริบทความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับท้องถิ่นที่สั่งสมมาตั้งแต่ทศวรรษ 2430 ผู้เขียนเริ่มต้นด้วยการสำรวจสถานภาพองค์ความรู้ของการศึกษาที่ผ่านมา โดยแบ่งงานเขียนออกเป็น 2 กลุ่ม คือ งานเขียนว่าด้วยกบฏผู้มีบุญ กับงานเขียนว่าด้วยการเคลื่อนไหวของนักการเมืองอีสานหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 จากนั้นจึงชี้ให้เห็นช่องว่างว่า งานเขียนกลุ่มแรกมักจำกัดอยู่กับเหตุการณ์ช่วงทศวรรษ 2440 ขณะที่งานเขียนกลุ่มหลังให้น้ำหนักกับการศึกษานักการเมืองอีสานรายบุคคลหรือภาพรวมมากกว่ามวลชน อย่างไรก็ตาม การชี้ข้อจำกัดขององค์ความรู้ที่ผ่านมาเช่นนี้ทำให้ผู้อ่านต้องติดตามต่อไปว่า ผู้เขียนจะอธิบายการเชื่อมโยงระหว่างมวลชนกับสถาบันการเมืองด้วยหลักฐานและการวิเคราะห์ลักษณะใดในบทถัดไป

บทที่ 2 การบูรณาการ "พื้นที่อีสาน" ภายใต้ "รัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์" เสนอว่า "ความเป็นอีสาน" ไม่เคยปรากฏมาก่อนแต่ก่อรูปขึ้นจากการบูรณาการรัฐสยามภายใต้แรงกดดันของจักรวรรดินิยม โดยเฉพาะหลังเหตุการณ์ ร.ศ. 112 ที่ผลักดันให้กรุงเทพฯ เร่งผนวกอีสานให้เป็นส่วนหนึ่งของรัฐสมัยใหม่ผ่านการบูรณาการ 3 ประการ ได้แก่ การบูรณาการเชิงอำนาจด้วยการจัดตั้งระบบมณฑลเทศาภิบาล เพื่อลดทอนอำนาจกลุ่มอำนาจท้องถิ่นเดิมและสร้างกลไกกำนันและผู้ใหญ่บ้าน การบูรณาการเชิงพื้นที่ผ่านการสร้างพื้นที่ราชการ การทำแผนที่-สำมะโนครัว และการพัฒนาระบบสาธารณูปโภคอย่างถนนและรถไฟ และการบูรณาการเชิงความคิดผ่านการจัดการพระศาสนาและการศึกษา เพื่อสถาปนาชุดความคิดแบบกรุงเทพฯ เพื่อลดทอนความเป็น "ลาว" และสร้างความเป็น "อีสาน" เหนือพื้นที่และชาติพันธุ์ การบูรณาการทั้ง 3 ประการนี้เป็นเงื่อนไขสำคัญที่กำหนดกรอบปฏิสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับผู้คนในภูมิภาคต่อไป

บทที่ 3 อีสานในห้วงเปลี่ยนผ่านก่อน พ.ศ. 2475 : ว่าด้วยโอกาสและการปรับตัวของชาวอีสานสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เป็นการวิเคราะห์ผลสืบเนื่องจากการบูรณาการของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในบทก่อนหน้า โดยชี้ว่าการปรากฏของ "ภาคอีสาน" ในฐานะส่วนหนึ่งของรัฐรวมศูนย์ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างต่อผู้คนหลากหลายกลุ่ม และกลายเป็นเงื่อนไขสำคัญที่จะนำไปสู่การแสดงออกทางการเมืองของคนอีสานในเวลาต่อมา ผู้เขียนเน้นประเด็นความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงโอกาสและการปรับตัวด้านเศรษฐกิจ การศึกษา และระบบราชการระหว่างกลุ่มอำนาจท้องถิ่นเดิม พ่อค้าคหบดี กับชาวบ้าน ซึ่งส่งผลให้ระดับการเพาะบ่มทางความคิดและระดับการตื่นตัวทางการเมืองแตกต่างกัน

พร้อมกันนี้ผู้เขียนชี้ว่า ระบบราชการแบบใหม่ไม่ได้ทำลายอำนาจเดิมอย่างสิ้นเชิง แต่เปิดพื้นที่ให้กลุ่มอำนาจท้องถิ่นเดิมต่อรองและรักษาสถานะผ่านการแสดงความจงรักภักดี ขณะเดียวกันการบูรณาการกลับก่อให้เกิด "พลังทางสังคมใหม่" เช่น ครู หนาย นักหนังสือพิมพ์ ซึ่งใช้เมืองและสื่อเป็นพื้นที่ในการวิพากษ์วิจารณ์รัฐ สะท้อนว่ากระบวนการสร้างรัฐแบบรวมศูนย์ในแง่หนึ่งเป็นกระบวนการผลิตคนกลุ่มใหม่ที่มีความตื่นตัวและพร้อมจะทำทลายอำนาจรัฐในระยะต่อมา

บทที่ 4 การตื่นตัวทางการเมืองของชาวอีสาน พ.ศ. 2475-2483 : ภาพสะท้อนการปรับตัวภายใต้การบูรณาการรัฐ นำเสนอความต่อเนื่องของการบูรณาการอำนาจรัฐไทย โดยชี้ว่าการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ไม่ได้ยุติกระบวนการสร้างรัฐเพียงแต่เปลี่ยนกรอบอุดมการณ์แห่งรัฐจากการยึดโยงกับความจงรักภักดีต่อสถาบันกษัตริย์ ไปสู่การเน้นย้ำความเป็น "ชาติ"

“พลเมือง” และ “รัฐธรรมนูญ” อุดมการณ์ดังกล่าวได้รับการแสดงผลอย่างเป็นรูปธรรมผ่านพิธีกรรม สัญลักษณ์ และสื่อสมัยใหม่ อาทิ งานฉลองรัฐธรรมนูญ แบบเรียน วรรณกรรมการเมือง จึงอาจกล่าวได้ว่าการทำให้เป็นพลเมืองทำหน้าที่เป็นรูปแบบใหม่ของการบูรณาการเชิงความคิดที่ต่อเนื่องจากการจัดการพระศาสนาและการศึกษาในระยะก่อนหน้า

ขณะเดียวกันผู้เขียนชี้ว่าความเป็นเมืองในฐานะพื้นที่ที่รัฐเข้าถึงได้เข้มข้นกว่า เอื้อให้พลังทางสังคมใหม่สามารถแปรโอกาสทางการศึกษาและประสบการณ์ในระบบราชการไปสู่การมีส่วนร่วมทางการเมือง ทั้งในฐานะผู้ดำรงระบอบใหม่ เช่น การต่อต้านกบฏบวรเดช และในฐานะผู้ใช้รัฐสภาและสื่อเป็นเวทีผลักดันข้อเรียกร้องเชิงนโยบายของ “ท้องถิ่นอีสาน” ให้ปรากฏในระดับชาติ

อย่างไรก็ดี การบูรณาการแบบรวมศูนย์ได้ก่อให้เกิดความไม่เสมอภาคของความเป็นพลเมือง กล่าวคือการตื่นตัวและการมีส่วนร่วมทางการเมืองกระจุกอยู่เพียงกลุ่มผู้มีการศึกษา เครือข่ายทางสังคม และความใกล้ชิดกับกลไกรัฐ ขณะที่ชาวบ้านจำนวนมากถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของรัฐผ่านกลไกการจัดเก็บภาษี กฎหมาย และโรงเรียน มากกว่าผ่านการมีส่วนร่วม ทำให้การแสดงออกทางการเมืองของพวกเขา มักปรากฏเป็นปฏิบัติการการต่อต้านรัฐ และมักถูกนิยามจากรัฐในฐานะภัยคุกคามอย่าง “กบฏผู้มีบุญ” มากกว่าจะได้รับการอธิบายในฐานะการต่อรองเชิงศีลธรรมและปากท้องภายใต้ระเบียบการเมืองใหม่

บทที่ 5 การกัก “กษัตริย์” ในสงครามโลกครั้งที่ 2 : จุดบรรจบความรู้สึกนึกคิดทางการเมืองภายใต้สำนักพลเมืองแห่งรัฐไทย เสนอว่าความตื่นตัวทางการเมืองที่ก่อตัวขึ้นในระยะก่อนหน้าได้พัฒนาไปสู่การจัดตั้งองค์กรทางการเมือง เมื่อสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรอีสานซึ่งยึดมั่นในสิทธิและเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญ เผชิญกับการใช้อำนาจของจอมพล ป. พิบูลสงครามในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 พวกเขาจึงหันไปยึดชวชนการเสรีไทยเป็นพื้นที่ทางการเมืองในการต่อต้านนโยบายสงครามและอิทธิพลของกองทัพญี่ปุ่น การก่อตั้งชวชนการเสรีไทยสายอีสานจึงเป็นจุดบรรจบระหว่างสำนักพลเมืองแบบรัฐประชาชาติกับเครือข่ายชนชั้นนำท้องถิ่น และพลังทางสังคมใหม่ที่สะสมทุนการศึกษาและประสบการณ์ในระบบราชการมาในระยะก่อนหน้า

ความสำเร็จในการระดมมวลชนสะท้อนศักยภาพของเครือข่ายครู ข้าราชการ พ่อค้าคหบดีที่เชื่อมพื้นที่เมืองกับชนบท ทำให้การเมืองระบบรัฐสภาขยายตัวไปสู่การเมืองระดับท้องถิ่น อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนยังชี้ว่าสงครามเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้สำนักความเป็นพลเมืองที่รัฐพยายามปลูกฝัง กลายเปลี่ยนเป็นพลังทางการเมืองที่สามารถนำไปใช้ในการต่อต้านอำนาจรัฐในระยะหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ด้วย

บทที่ 6 การตื่นตัวทางการเมืองของชาวอีสาน : การต่อสู้ที่จะยังดำรงต่อไป เน้นย้ำให้เห็นว่าสำนักทางการเมืองของคนอีสานไม่ได้เกิดขึ้นอย่างฉับพลัน แต่เพาะบ่มเป็นลำดับจากการบูรณาการรัฐซึ่งผนวกอีสานเข้าเป็นส่วนหนึ่งของรัฐสมัยใหม่ และทำให้ผู้คนต้องปรับตัวต่อโครงสร้างอำนาจและการปกครองที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างต่อเนื่อง ภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 รูปแบบการแสดงออกทางการเมืองมีความแตกต่างกันระหว่างความเป็นเมืองกับชนบทและระดับทุนทางสังคม แต่ท้ายที่สุดความรู้สึกนึกคิดทางการเมืองของผู้คนหลากหลายกลุ่มได้มาบรรจบกันในภารกิจ “กษัตริย์” ระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 จากจุดบรรจบดังกล่าวผู้เขียนเสนอว่า ประสบการณ์การเคลื่อนไหวทางการเมืองโดยเฉพาะการระดมมวลชน ควบคู่กับปัญหาความเหลื่อมล้ำเชิงโครงสร้าง เป็นเงื่อนไขที่ช่วยอธิบายความเข้าใจความสับสนต่อเนื่องต่อไปได้ว่า เหตุใดภาคอีสานจึงกลายเป็น “เขตแดง” ที่รัฐไทยต้องเฝ้าระวังอย่างใกล้ชิดในบริบทสงครามเย็น

ความโดดเด่นที่สำคัญของ *เปลี่ยนอีสานให้เป็น “ไทย”*: อุดมการณ์รัฐชาติกับสำนักการเมืองของคนที่ยากไร้ คือการกำหนดกรอบการวิเคราะห์ที่ชัดเจน โดยนำแนวคิดการบูรณาการของรัฐมาใช้อธิบายทั้งกระบวนการก่อเกิดสำนักความเป็นอีสานและพัฒนาการของสำนักทางการเมือง ส่งผลให้ผู้อ่านเห็นความสัมพันธ์เชิงพลวัตระหว่างสถาบันการเมืองกับการระดมมวลชนได้ชัดเจน เมื่อผนวกกับการใช้เอกสารชั้นต้นจากสำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ ประกอบกับการพิจารณาบริบททางประวัติศาสตร์อย่างรอบด้าน ส่งผลให้การอธิบายของผู้เขียนมีน้ำหนักและน่าเชื่อถือในแง่ของหลักฐาน

อย่างไรก็ตาม ข้อสังเกตประการแรก *เปลี่ยนอีสานให้เป็น “ไทย”*: อุดมการณ์รัฐชาติกับสำนักการเมืองของคนที่ยากไร้ มีลักษณะการมอง “ความเป็นอีสาน” ในภาพรวม แต่ในเชิงพื้นที่หรือลักษณะภูมิประเทศ อีสานเป็นพื้นที่ราบสูงที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรม จึงน่าสนใจว่าคำตอบและการปรับตัวต่อการบูรณาการของรัฐของแต่ละกลุ่มมีลักษณะเหมือนหรือแตกต่างกัน ซึ่งเป็นอีกมิติหนึ่งที่อาจเพิ่มเติมการศึกษาเพื่อสะท้อนความซับซ้อนของพื้นที่ ประการที่ต่อมา แม้ผู้เขียนจะพยายามเชื่อมโยงการเคลื่อนไหวของมวลชนเข้ากับสถาบันการเมือง แต่ด้วยข้อจำกัดของหลักฐานที่มักบันทึกเรื่องของชนชั้นนำหรือผู้มีการศึกษา ทำให้สำนักทางการเมืองที่ปรากฏส่วนใหญ่สะท้อนผ่านมุมมองของนักการเมือง ครู หรือปัญญาชนเป็นหลัก ในขณะที่เสียงและการรับรู้ของชาวบ้านทั่วไปยังไม่ได้รับการกล่าวถึง ทั้งในแง่ว่าพวกเขารับรู้และมีปฏิกิริยาต่อ

การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองอย่างไร ประการสุดท้าย งานศึกษาเล่มนี้วิเคราะห์การบูรณาการเชิงอำนาจต่อพื้นที่อีสานได้อย่างลุ่มลึก แต่มิติทางเศรษฐกิจและสังคมเป็นอีกประเด็นหนึ่งที่อาจเพิ่มเติมการศึกษาในอนาคต เพราะการผนวกรวมอีสานเข้าเป็นส่วนหนึ่งของรัฐสมัยใหม่ได้ดึงเอาทรัพยากรและแรงงานเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมของส่วนกลางอย่างเต็มรูปแบบ การวิเคราะห์ให้ลึกถึงผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจ เช่น การขยายตัวของการผลิตเพื่อการส่งออก หรือความขัดแย้งในการจัดการทรัพยากร อาจช่วยสะท้อนให้เห็นรากฐานของความเหลื่อมล้ำที่ส่งผลต่อการก่อตัวของสำนักทางการเมืองของคนอีสานได้ลุ่มลึกมากยิ่งขึ้น

ถึงเช่นนั้นในภาพรวม *เปลี่ยนอีสานให้เป็น “ไทย”: อุดมการณ์รัฐชาติกับสำนักการเมืองของคนที่ราบสูง* เป็นงานศึกษาที่มีคุณค่าต่อประวัติศาสตร์การเมืองไทยและประวัติศาสตร์อีสาน โดยชี้ให้เห็นว่า “ความเป็นอีสาน” เป็นผลผลิตของกระบวนการสร้างรัฐสมัยใหม่ อีกทั้งยังทำให้เห็นความต่อเนื่องทางประวัติศาสตร์จากการบูรณาการรัฐสู่การสร้างความเป็นพลเมือง อันช่วยเปิดพื้นที่อภิปรายต่อในประเด็นความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ ความเหลื่อมล้ำ และความขัดแย้งเชิงอุดมการณ์ในบริบทสงครามเย็น ด้วยเหตุนี้ *เปลี่ยนอีสานให้เป็น “ไทย”: อุดมการณ์รัฐชาติกับสำนักการเมืองของคนที่ราบสูง* จึงไม่เพียงเติมเต็มช่องว่างของการศึกษาประวัติศาสตร์ว่าด้วยการเคลื่อนไหวทางการเมืองของคนอีสานที่มักแยกมวชนออกจากสถาบันทางการเมืองเท่านั้น แต่ยังเสนอกรอบการวิเคราะห์ที่ทำให้การตื่นตัวและการต่อสู้ทางการเมืองของผู้คนบนที่ราบสูงปรากฏในฐานะส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์การสร้างรัฐและกระบวนการต่อรองอำนาจในสังคมไทย

รายการเอกสารอ้างอิง (References)

Saisanguanwong, P. (2025). *Plian Isan Hai Pen “Thai”: Udomkan Rat Chat Kap Samnuek Kanmueang Khong Khon Thi Rap Sung*. [Turning Isan into Thai: Nation-State Ideology and the Political Consciousness of the Plateau People]. Bangkok: Matichon. (In Thai)

